

İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde “Taksim” Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere’nin “Çifte Self Determinasyon” Teklifi *According to the British Documents Emergence of ‘Taksim’ Idea in Cyprus Problem and Britain’s ‘Double Self Determination’ Offer*

Eftal IRKIÇATAL*

Özet

Türkiye’nin yakın tarihine damgasını vuran hadiseler arasında Kıbrıs meselesi önemli bir yere sahiptir. Kıbrıs meselesi denince akillara daha çok 1960 sonrasında adada yaşayan Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında ortaya çıkan ve günümüze kadar farklı şekillerde devam eden problemler gelmektedir. Oysa Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışı daha eskilere uzanmaktadır. Kıbrıs meselesinin ilk evresi olarak tanımlanabilecek olan bu süreç İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile başlayan ve 1960’ta Kıbrıs’ın bağımsız olması ile sona eren dönemi kapsamaktadır. Türkiye’nin hem dış hem de iç siyasetine etkileri hâlen devam eden ve günümüzde de kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olan Kıbrıs meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi, problemin ortaya çıkış sürecinin değişik açılardan incelenmesine bağlıdır. Bu çalışmada, İngiltere’nin 1955 Londra Konferansı’nın sonuçsuz kalması üzerine Kıbrıs meselesine çözüm arayışları çerçevesinde ortaya çıkan “Taksim” fikrinin ortaya çıkış süreci ve İngiltere’nin “çifte self determinasyon” teklifi İngiliz arşiv belgeleri ışığında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs meselesi, Taksim, Enosis

Abstract

Cyprus problem has a significant place among the events which shaped the contemporary history of Turkey. Cyprus problem more often associated with the incidents broke out between Turkish and Greek Cypriots after 1960. However, the first appearance of the problem goes way back. The first phase of the problem started after the Second World War. In 1960 by independence of Cyprus this phase closed. Cyprus problem still has affect on Turkey’s domestic and foreign policies. Therefore different aspects of its first appearance stages should be analyzed in order to understand the problem more comprehensively. In this paper, in the light of the documents of the National Archives of the United Kingdom, the emergence of ‘Taksim’ idea and Britain’s ‘double self determination’ offer towards finding a solution to the problem after the failure of 1955 London Conference will be analyzed.

Key Words: Cyprus problem, Taksim, Enosis

* Arş.Gör Dr.;, Balıkesir Üniveristesi-Balıkesir

Giriş

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kars, Ardahan ve Batum'u işgal eden Ruslar, İngiltere'nin Hindistan ticaret yollarını tehdit eder konuma geldiler. Osmanlı Devleti'nin tamamen Rusya'nın kontrolü altına girmesi, güçler dengesinin aleyhine değişmesine neden olacağı için İngiltere, Rusya'nın güneye daha fazla inmesine engel olmak için Ortadoğu'ya o zaman sahip olduğu Malta'dan daha yakın bir üsse ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Bu bağlamda İngiliz politikacılar Kıbrıs'ın uygun olduğuna karar verdiler. Rusya karşısında zor durumda olan Osmanlı Devleti de İngiltere'nin tehditlerine boyun eğmek zorunda kaldı. Böylece iki devlet arasında 1878 Kıbrıs Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Kıbrıs'ın egemenliği Osmanlı Devleti'nde kalırken İngiltere, toplanan vergilerden zaruri harcamalar dışında kalan miktarı Osmanlı Devleti'ne ödeyecekti. Olası bir Rus saldırısı karşısında da İngiltere Osmanlı Devleti'ne yardım edecekti. Ayrıca İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını yeniden gözden geçirmek üzere Berlin'de toplanacak olan konferansta Osmanlı Devleti'ne yardım etme sözü verdi. 1878 Osmanlı-İngiliz Antlaşması'na göre Rusya Kars, Ardahan ve Batum'dan çıktığında İngiltere adayı Osmanlı Devleti'ne iade edecekti. Ancak, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda karşılığında yer almasıyla İngilizler adayı ilhak ettiklerini duyurdular. 1923 Lozan Antlaşması ile de Kıbrıs resmen İngiltere'ye bırakıldı.¹

İngilizlerin adaya gelmelerinden sonra Kıbrıslı Rumlar arasında adanın en nihayetinde Yunanistan'a bırakılacağı beklentisi ortaya çıktı. Rumlar bu beklentilerini ilk İngiliz askerî birliği adaya çıktığında yetkililere iletiler.² Diğer taraftan, adada yaşayan Türkler duruma sessiz kalmadı. Adanın egemenliğinin Osmanlı Devleti'nde olduğunu, bu nedenle adadan olası bir geri çekilme durumunda, Kıbrıs'ın asıl sahibine iade edilmesi gerektiğini İngiliz yetkililere iletiler.³ Adanın resmen İngiliz hâkimiyetine geçmesinden sonra da bu istekler her iki toplum tarafından zaman zaman dile getirildi.

Sömürgecilik karşıtı hareketlerin ivme kazandığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Kıbrıslı Rumların Yunanistan'la birleşme isteklerini daha kuvvetli bir şekilde dile getirmeye başlamaları, “Kıbrıs” diye bir meselenin ortaya çıkmasına neden oldu.⁴ 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs'ta *self determinasyon*⁵ uygulanması isteğiyle BM'ye başvurması Kıbrıs'ın geleceğini uluslararası bir mesele haline getirdi. BM'de Türkiye statükonun devamından yana görüş bildirerek İngiltere'nin yanında yer aldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya yönelik İngiliz politikaları açısından Türkiye'nin stratejik öneminden dolayı İngiltere Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili kararlarında Türkiye'nin görüşlerini dikkate almak zorunda kaldı. Bu çalışmada ilerleyen yıllarda Türkiye'nin resmi tezi haline gelecek olan *Taksim* tezinin ortaya çıkış süreci ve bu bağlamda İngiltere'nin *çifte self determinasyon* teklifleri incelenecektir.

¹ 1878 Osmanlı – İngiliz Antlaşması'nın detayları için bkz.: E. Irkicatal, *Great Britain, Ottoman Empire and the Conclusion of Cyprus Convention of 1878*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Manchester Üniversitesi, 1997; Dwight E. Lee, *Great Britain and the Cyprus Policy of 1878*, London 1934.

² E. Irkicatal, *Great Britain, the Ottoman Empire and the...*s.70; H. I. Salih, *The impact of Diverse Nationalism on a State, Cyprus*, Alabama 1978, s. 5; Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Lefkoşa 1997, s. 24.

³ Salih, *a.g.e.*, s. 5; Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde...*s. 26-27.

⁴ Kıbrıslı Rumların bu dönemdeki faaliyetleri için bkz.: George Horton Kelling, *Countdown to Rebellion: British Policy in Cyprus 1939-1955*, New York 1990.

⁵ Halkların hiç bir baskı altında kalmadan kendi geleceğine özgürce karar verme hakkı.

1955 Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olayları

Yunanistan'ın BM'ye başvurusundan bir sonuç çıkmadı. Fakat İngiltere Kıbrıs konusunda takındığı katı tutumunu değiştirme ihtiyacı hissetti ve 1955 yılında Londra'da Kıbrıs'ın geleceğini müzakere etmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ın da katıldığı bir konferans düzenledi. Konferansla Kıbrıs meselesinde tarafların özellikle Türkiye ile Yunanistan'ın birbirlerinin pozisyonlarını daha iyi anlamalarının sağlanması hedeflenmekteydi.⁶ Bu doğrultuda Yunanistan, Kıbrıs'ta self determinasyon uygulanmasında ısrar ederken Türkiye statükonun devamından yana olduğunu ifade etti ve bir statü değişikliği öngörüldüğü takdirde adanın Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini savundu.⁷ Kıbrıs konusunda yıllardır sessizliğini koruyan ve hatta resmî demeçlerinde Kıbrıs diye bir meselesi olmadığını söyleyen Türkiye ilk kez uluslararası bir konferansta düşüncelerini yüksek sesle ifade etme imkânı buldu. Fakat Konferans devam ederken Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve Türk Konsolosluğuna bomba atıldığı haberleri İstanbul'da hızla yayıldı. Bu olayı protesto gösterileri kontrolden çıktı ve 6-7 Eylül günlerinde İstanbul ve İzmir'de Rumlara ait dükkân ve işyerleri tahrip edildi.⁸ Bu olaylar uluslararası camiada büyük tepkiye neden oldu. Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde sesini duyurmak için yakalamış olduğu fırsatı değerlendirmek için avantajlı olduğu bir anda çıkan bu olaylar Türkiye'nin imajını sarstı ve Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gerilmesine sebep oldu. Konferans bir netice alınmadan dağıldı.

Konferanstan sonra İngiltere ada içerisinde çözüm bulmak amacıyla adanın ileri gelen liderleri ile görüştü. Ancak Kıbrıslı Rumların lideri Makarios'un⁹ uzlaşmaz tavırları yüzünden bu görüşmelerden de bir sonuç alınmadı ve Makarios EOKA¹⁰ ile bağlantısından dolayı Seyşel adalarına sürgün edildi.

Meselenin uluslararası bir hâl almasından dolayı İngiltere bir çözüm bulmak için alternatifler üzerinde çalışmaktaydı. 1956 Baharı'nda İngiltere Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs'ın tamamına sahip olmayı hem prestij hem de bölgenin güvenliği açısından hiç olmadığı kadar gerekli görüyordu. Dışişleri Bakanlığına ait bir notta bu bakış açısı açıkça yansıtılmaktadır:

İngiliz halkının refahı (...) petrolün koruyucusu olarak Kıbrıs'a bağlıdır. (...) İngiltere Hükümetinin Kıbrıs'ta ihtiyacı olan şey belli sınırları olan bir üs değildir. (...) Kiralık üslerle olan tecrübeler bize onların tüm ihtimallerde tatmin edici olmadıkları

⁶ The National Archives of the United Kingdom (bundan sonra TNA), Koloni Bakanlığı belgeleri (bundan sonra CO) 926/258/35, 7 Haziran 1955; Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959) Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Ankara 1998, s. 92.

⁷ Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde...* s. 94-97.

⁸ Tarihe "6-7 Eylül olayları" olarak geçen bu olayların nasıl gerçekleştiği bu gün hâlâ aydınlanmış değildir. Olaylardan her ne kadar Demokrat Parti Hükümeti özellikle de Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu sorumlu gösterilmeye çalışılsa da bu konuda somut deliller ortaya konamamıştır. Ayrıntılar için bkz.: M. A. Demirer, *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*, İstanbul 1995; Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III ...* s. 103-113.

⁹ Asıl adı Michail Christodolou Mouskos olan Makarios Kıbrıs Kilisesi Başkiosu olduğu 1950 yılından öldüğü 1977 yılına kadar Kıbrıs Rum kesiminin hem dini hem de siyasi liderliğini yapmıştır.

¹⁰ Ethniki Organosis Kypriou Agoniston (Kıbrıs Savaşçıları Millî Organizasyonu); Yunanistan Hükümeti ve Makarios tarafından bu silahlı örgüt, 1946-1949 yılları arasındaki Yunanistan İç Savaşı'nda kurduğu "X" teşkilatı ile hükümet güçleri yanında komünist güçlere karşı savaşmış olan Albay George Grivas tarafından kurulup yönetilmiştir. İngiltere'nin EOKA ile mücadelesinin ayrıntıları için bkz.: Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Oxford 1998.

öğretmiştir.¹¹

Dışişleri Bakanlığı, aynı zamanda Türkiye'nin ortaklığının önemi üzerinde durmaktaydı. Bu bağlamda Mayıs'ın ilk günlerinde aşağıdaki hususlara dikkat çekmekteydi:

Uzun vadede, “Türk siyasi” faktörünün Kıbrıs'ta İngiltere Hükûmetinin materyal ihtiyacı için bir üsten çok daha önemli hâle geleceğini düşünüyorum. Türk dostluğu gerçekten Ortadoğu'da herhangi bir yeri elde tutmaktan daha önemli olduğu için, sadece Kıbrıs'taki problemlerimizden kurtulmak için bu dostluğu kaldırıp bir tarafa atabilmemiz oldukça zordur. Ve Kirkpatrick'in sürekli işaret ettiği gibi, NATO'yu katletmenin en kestirme yolu (...) Kıbrıs'tan çekilmek ve bir Türk-Yunan savaşı başlatmaktır.¹²

Londra bu aşamada Kıbrıs'ta durumu normalleştirmek için iki yol olduğunu düşünmekteydi. Bunlar ya EOKA'nın kesin bir şekilde yok edilmesi ya da Türkiye ve Yunanistan'ın ikisinin birden kabul edebilecekleri yeni bir politikaydı. İngilizler her ikisini de uygulama kararı aldılar. Yeni bir politika için girişimler devam ederken İngiltere'nin Kıbrıs Valisi John Harding de EOKA'yı tamamen ortadan kaldırmak için faaliyete geçti. Nisan'ın başlarında Londra'ya bir durum raporu gönderen vali, “yerel hükûmetin” uygulamaya konulmasının gerekli olduğunu belirtti. Gerekçe olarak da mevcut şartlarda doğrudan yönetimin İngiltere menfaatlerine aykırı olacağını ileri sürmekteydi. Kıbrıslı Rumların memnuniyetsizliğini ortadan kaldıracak olan *self determinasyonu* da içeren üçlü bir anlaşmaya varılmasını önermekteydi. Bu sayede İngiltere'nin adadaki pozisyonunu sağlamlaştıracak tedbirler alınması için zaman kazanılacağını düşünüyordu.¹³ Vali, Türkiye ve Yunanistan'la aynı anda görüşülmesini ve *self determinasyon* meselesinin uluslararası bir anlaşma ile dondurulmasını teklif etmekteydi.¹⁴ Bu aşamada İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Charles Peake, Yunanistan'a bu teklifle gidilmesine karşı çıktı. Ona göre Yunan Hükûmeti “aşırı uçların”¹⁵ esiriydi ve İngiltere'nin tekliflerini kabul edebilecek cesarete değildi. Charles Peake, Yunan Hükûmetinin durumunu aşağıdaki şekilde özetlemişti:

Aşırı uçların baskısından etkilenmeye o kadar açıklar ki dış işlerinde sorumlulukla hareket etmeleri beklenemez.¹⁶

Bu yüzden Charles Peake, Yunanistan'ın devre dışı bırakılarak Kıbrıs'ta liberal bir anayasanın yürürlüğe konulmasını teklif etmekteydi.¹⁷

Diğer taraftan İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi James Bowker, Ankara'nın Kıbrıs'ın müzakereye değil güçlü bir hükûmete ihtiyacı olduğunu düşündüğünü bildirmekteydi. Büyükelçi ayrıca Türk Hükûmetinin içeride ciddi sorunlarla boğuşmakta olduğundan şu anda taviz verecek konumda olmadığına dikkat çekmekteydi.¹⁸

¹¹ TNA, Dışişleri Bakanlığı belgeleri (bundan sonra FO), 371/123883 RG1081/729, 9 Nisan 1956.

¹² TNA, FO 371/123882 RG1081 /724, 5 Mayıs 1956.

¹³ TNA, FO 371/123882 RG1081/725, 11 Nisan 1956.

¹⁴ TNA, FO 371/123882 RG1081/725, 11 Nisan 1956.

¹⁵ İngiliz büyükelçisi raporunda bizim burada "aşırı uçlar" olarak çevirdiğimiz "extremist" tabirini Yunanistan'daki uzlaşmaz tavrılı aşırı milliyetçiler için kullanmıştır.

¹⁶ TNA, FO 371/123885 RG1081 /812, 21 Nisan 1956 Athens to FO.

¹⁷ TNA, FO 371/123885 RG1081 /812, 21 Nisan 1956 Athens to FO.

¹⁸ TNA, FO 371/123884 RG1081/789, 23 Nisan 1956 Ankara to FO.

Yunan Hükûmeti de Evangelos Averoff-Tossizza'yı yeni Dışişleri Bakanı olarak atadı. Charles Peake *Enosis*'e¹⁹ adanmış biri olarak gördüğü yeni Bakanla 31 Mayıs'ta görüştü. Averoff-Tossizza, basın ve muhalefet tarafından kendisinden önceki bakana yapılan acımasız saldırıları gündeme getirerek bundan sonraki görüşmelerin gizli yapılmasını talep etti. Nihai çözümün çok fazla ertelenmemesi kaydı ile Yunanistan'ın geçici bir uzlaşmayı kabul edebileceğini dile getirdi. Ancak bu geçici çözüm *self determinasyonun* uygulanması için gerekli olan mekanizmaları yeterince belirgin hâle getirmeli, fakat bunun için belli bir yöntem şart koşulmamalı ve bu uygulama için bir tarih konulmamalıydı.²⁰

Self Determinasyon Planı

İngilizler politikalarını Haziran'da yeniden gözden geçirdiler. İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Bakanlar Kurulu toplantısında 1955 konferans tekliflerinin yinelenmesini teklif ettiyse de olaylar farklı gelişti.²¹ John Harding, Londra'ya gelerek Koloni ve Dışişleri Bakanlıklarının bürokratları ve Genelkurmay Başkanlığından eski meslektaşları ile bir dizi görüşme yaptı.²² Bu görüşmeler boyunca sadece *self determinasyon* prensibinin bir uzlaşma için zemin sağlayabileceğini tekrar etti. Onun bu ısrarcı tutumu sonuç verdi ve İngiltere Genelkurmay Başkanlığı ilk kez Kıbrıs'ın statüsünde on-on beş yıllık bir süre içerisinde bir değişikliğin ihtimal dâhilinde değerlendirilebileceği görüşünü sundu. Fakat o an için adanın tümünün ve egemenliğinin İngiltere'de olmasının gerekli olduğunu savundu. Genelkurmay Başkanlığı adanın derin limanlardan yoksun olmasından dolayı donanma için elverişsiz olduğunu kabul etmekte fakat İngiltere'nin adaya sahip olmasının Ortadoğu'da "dengeleyici" bir unsur olduğunun altını çizmekteydi. Ankara'nın çok ihtiyaç duyulan bir müttefik olduğuna vurgu yaparak,

Türkiye'nin öngörülebilecek herhangi bir değişiklikte kendi taraflarına alınması ve böylece Bağdat Paktı'na bağlılığının etkilenmemesi.²³

gerekliliğini dile getirmekteydi. Böylece Genelkurmay Başkanlığı, öngörülen bir gelecekte statü değişikliğine ve yeni bir plana itiraz etmeyeceğinin işaretini vermiş oluyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Atina Büyükelçisi Charles Peake'in tereddütlerinden ötürü valinin tekliflerine başlangıçta şüphe ile yaklaşıp da sonra üzerinde durmayı kabul etti.

Bu arada Anthony Eden, ABD Başkanı Dwight Eisenhower'a bir mesaj göndererek takip edilmesi düşünülen yeni politikada ABD'nin desteğini istedi. Anthony Eden mektubunda Türkiye'nin *Enosis*'e çok sert bir şekilde karşı olduğunu ve İngiltere'nin onu kırmadan Yunanistan'a daha fazla bir teklifte bulunamayacağını özellikle belirtti. Ayrıca Atina Radyosu'ndan yapılan yayınlarda *Enosis* gerçekleşikten sonra Yunanistan'ın İngiliz üslerinin Araplara karşı kullanılmasına izin vermeyeceğinin sıklıkla işlendiğini de ilettiler. Mektubunda ilaveten Kıbrıs'ın çok ihtiyaç duyulan petrol için hayati önemi olduğunu vurgulamaktaydı.

¹⁹ *Enosis* Yunanca bir kelime olup "birleşme" anlamındadır. Siyasi bir söylem olarak Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini ifade eden bir terim olarak literatüre girmiştir.

²⁰ TNA, FO 371/123887 RG1081/868, 6 May 1956; TNA, FO 371/123893 RG1081/1063, 1 Haziran 1956; FO 371/123888 RG1081/899, 8 Mayıs 1956; TNA, FO 371/123893 RG1081/1069, 1 Haziran 1956; Foreign Relations of the United States (bundan sonra FRUS), 1955-57, XXIV, s. 361-62.

²¹ TNA, CAB 128/30, 38th Conclusions, 29 Mayıs 1956.

²² Mareşal John Harding Kıbrıs'a vali olarak atanmadan önce İngiltere Genel Kurmay Başkanlığı görevinde bulunmuştur.

²³ TNA, Savunma Bakanlığı belgeleri (bundan sonra DEFE), 4/87.

Gerçekten de Anthony Eden, 1 Haziran’da Norwich’te gerçekleştirilen Muhafazakâr Parti toplantısında “no Cyprus, no oil” demiştir.²⁴ Bunu gerçekten inandığı için mi yoksa politikalarının geçerliliğini göstermek maksadı ile mi söylemişti kestirmek zor olsa da Kıbrıs’ın bu şekilde ele alınması İngiliz politikaları açısından adanın bölgedeki önemini açıkça ortaya koymaktadır.²⁵

İngiltere Koloni Politikaları Komitesi (KPK)²⁶ 6 Haziran’da Kıbrıs’ı görüştü. Görüşmelerde EOKA’nın ortadan kaldırılması ve derhâl bir anayasanın hazırlanması konuları ön plana çıktı. Ada üzerinde uluslararası bir uzlaşmanın sağlanması için iki yol üzerinde duruldu:

Birincisinde on iki ila on beş yıl içerisinde adanın geleceğini belirleyecek bir halk oylamasına (*plebisite*) gidilmesi öngörülmekteydi. Herhangi bir statüko değişikliği için oyların üçte ikisi gerekli görülmekteydi ve karar adanın askerî kullanımını ve azınlıkların korunmasını içeren bir Türk-İngiliz-Yunan antlaşması olmadan uygulanamayacaktı. Ayrıca İngiltere adanın dış tehditlere karşı savunmasından sorumlu olmaya devam edecekti.

İkincisinde ise adada statüko değişikliğinin mümkün olup olmadığı Kıbrıs konusunda tarafsız olan ülkelere sorulacaktı. Bu ülkelerde bölgedeki stratejik duruma bakarak karar vereceklerdi. Eğer bu ülkeler değişikliği imkân dâhilinde görürlerse *self determination*un nasıl uygulanacağı konusunda görüşmelere başlanacak ve yine savunma ve azınlık konuları ile alakalı üçlü antlaşma statüko değişikliğinin ön şartı olacaktı.²⁷

Bakanlar Kurulu 12 Haziran’da ikinci seçeneği tercih etti ve yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden on yıl sonra Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’da Batı savunması açısından herhangi bir statüko değişikliğinin mümkün olup olmadığını NATO ile müzakere etme yönünde bir politikanın kabul edilebileceğine karar verdi. Eğer NATO üyesi ülkelerin üçte ikisi değişikliğe onay verirse yukarıda bahsedilen savunma ve azınlık haklarını kapsayan bir üçlü antlaşmanın arkasından halk oylamasına gidilecekti.²⁸

Bu arada Ankara Büyükelçisi James Bowker, Türklerin bu politikayı olumlu karşılayacağını pek düşünmüyordu. Kendisi ayrıca Adnan Menderes ve Muharrem Nuri Birgi’nin yeni Yunan Dışişleri Bakanı Averoff-Tossizza’nın Kıbrıs konusunda müspet bir uzlaşmayı Yunan Meclisinden geçirebilecek nitelikte olmadığını düşündüklerini de rapor etti.²⁹

Diğer taraftan Atina Büyükelçisi Charles Peake, Yunanistan’ın ancak bir oldubitti ile karşı karşıya kalırsa durumu kabul edeceğini belirtmekteydi. Averoff-Tossizza’nın kendisine çoktan yeni politikalar konusunda Makarios’a danışma konusunda ısrar ettiğini, dolayısı ile Yunanların aşırı uçların esiri olduğu tezini yinelemekte ve bu uzlaşmaz tavırları için Makarios’u bahane edeceklerini düşündüğünü ifade etmekteydi.³⁰

Anthony Eden, Atina Büyükelçisi Charles Peake’in fikirlerine katılmakta ve Türkiye üzerine yoğunlaşmaları gerektiğini düşünmekteydi.³¹ Selwyn Lloyd, Türkiye’yi ikna etmek

²⁴ Kıbrıs yoksa petrol de yok, *News Week*, 26.03.1956.

²⁵ TNA, FO 371/123894 RG1081/1110, 30 Mayıs 1956; TNA, FO 371/123894 RG1081/1112, 6 Haziran 1956.

²⁶ Colonial Policy Committee (CPC).

²⁷ TNA, Bakanlar Kurulu belgeleri (bundan sonra CAB), 128/29, 41st Conclusions 12 Haziran 1956.

²⁸ TNA, FO 371/123895 RG1081/1125, 6 Haziran 1956; TNA, CAB 128/29, 44th Conclusions, 19 Haziran 1956.

²⁹ TNA, FO 371/123898 RG1081/1208, 7 Haziran 1956 Ankara to FO.

³⁰ TNA, FO 371/123895 RG1081 /1137 ve 1139, 9 Haziran 1956 Athens to FO.

³¹ TNA, FO 371/123897 RG1081/1198, 11 Haziran 1956.

için ABD'nin desteğini istedi. Bunun için ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'e gönderdiği mesajda ABD'nin menfaatlerinin göz ardı edilmeyeceğini belirtti.³²

18 Haziran'da İngilizler planın prensipleri hakkında Türk Hükûmetini bilgilendirdiler. Ankara *self determinasyon* için öngörülen zaman sınırlamasından dolayı plana ilk etapta soğuk baktı. Bunun üzerine James Bowker, planın Türkiye'nin onayı olmadan da uygulanabileceğini, bunun da Türk-İngiliz ve Türk-Yunan ilişkilerini kötü biçimde etkileyeceği tehdidinde bulundu.³³ Aynı gün Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, İngiltere Dışişleri Bakanlığını ziyaret ederek zaman sınırının kaldırılması yönünde konuşarak İngiltere'nin Kıbrıs'tan çıkmasının 1923 Lozan Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılacağı tezini yineledi. *Taksim* fikrinin resmî düzeyde ilk kez bu görüşmede ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Fakat tam olarak kimin tarafından ortaya atıldığı konusunda ihtilaf vardır. Çünkü görüşme tutanaklarında S.Hayri Ürgüplü'nün bizzat kendisinin adada yaşayan Kıbrıslı Türklerden ve Kıbrıslı Rumlardan bazılarının yerlerinin değiştirilmesi suretiyle *Taksim*'den yana olduğunu belirttiği ifade edilmektedir. Oysa Ankara Büyükelçisi James Bowker, S.Hayri Ürgüplü'nün Ankara'ya *Taksim* teklifinin Selwyn Lloyd'dan geldiğini rapor ettiğini Londra'ya bildirmektedir. James Bowker, Kıbrıs'ın Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılmasının teklif edildiğini rapor etmiştir.³⁴

Bu arada Anthony Eden ve Selwyn Llyod, James Bowker'ın Ankara'da dile getirdiği Ankara'nın planı kabul etmemesi hâlinde Türk-İngiliz münasebetlerinin bozulacağı yönündeki ifadelerini endişe verici bulmuşlardı. Bu arada İngiliz Hükûmeti muhafazakâr milletvekillerinden oluşan ve "Süveyş Grubu"³⁵ denilen muhalif grubun baskısı altında idi. Bu grup İngiliz İmparatorluğunun dağıtıldığı gerekçesi ile Churchill Hükûmetine de muhalefet etmişti. Kıbrıs konusundaki politika değişikliklerinden dolayı da Anthony Eden'e baskılarını artırdılar. Bu grubun yeni plana tepkisi Bakanlar Kurulunu endişelendirmekteydi. Bu yüzden yeni plandan vazgeçmeyi bile düşünmekteydiler.³⁶

Bu arada İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Roger Mellor Makins, 22 Haziran'da ABD'nin İngiltere'nin yeni planını desteklemeyeceğini bildirdi. R. Mellor Makins, ABD Dışişleri Bakanının statü değişikliği için şart koşulan üçlü antlaşmanın *self determinasyon* konusunda pratikte Türkiye ve Yunanistan'a veto hakkı vermesinden dolayı plandan hoşlanmadığını, bu yüzden Türkiye'ye veto hakkı veren bir planı Yunanistan'ın kabul etmeyeceğini düşündüğünü, bunun üzerine kendisinin J. Foster Dulles'e Türklerin her halükârda tek taraflı olarak hareket edebilecek güçte olduğunu belirttiğini, J. Foster Dulles'in de cevaben bu yüzden onlara veto hakkı verilmesine karşı olduğunu belirttiğini rapor

³² TNA, FO 371/123897 RG1081/1198, 11 Haziran 1956.

³³ TNA, FO 371/123899 RG1081/1242, Haziran 18, 1956 Ankara to FO.

³⁴ TNA, FO 371/123899 RG1081/1242, Haziran 20, 1956 Ankara to FO.

³⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere Süveyş Kanalı'na vermiş olduğu önemin bir göstergesi olarak kanal etrafındaki garnizonlarda 80.000'e yakın İngiliz askeri bulundurmaya devam etmekteydi. Bu durum Mısır'la İngiltere arasında gittikçe artan bir huzursuzluğa sebep olmaya devam etti ve 23 Temmuz 1952'de Cemal Abdülnasır'ın bir darbe ile Kral Faruk'u tahtan indirerek Mısır Cumhuriyeti'ni kurmasına kadar uzandı. Darbe sonrası yeni rejim ile yakınlaşma çabaları neticesinde İngiliz Hükûmeti Ekim 1954'te Mısır'la Süveyş'teki üslerinden İngiliz askerlerinin aşamalı olarak çekilmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Bu durum İngiliz Parlamentosunda tepki ile karşılandı ve muhafazakârlar arasında "Süveyş Grubu" diye muhalif bir grup ortaya çıktı. Ayrıntılar için bkz.: David R. Devereux, *The Formulation of British Policy Towards The Middle East, 1948-56*, Londra 1990.

³⁶ TNA, FO 371/123901 RG1081/1369, Haziran 20, 1956 FO to Ankara.

etmiştir.³⁷ Daha sonra Dwight Eisenhower hemen hemen aynı görüşleri Anthony Eden'e iletti.³⁸

İngilizlerin tüm ümitlerine rağmen Türkiye planı reddetti. Başbakan Adnan Menderes planı reddetmekle beraber Türkiye'nin İngiltere ile gizli görüşmelere ve lüzum görüldüğünde adaya asker çıkarmaya hazır olduğunu bildirdi. Fakat *self determinasyon* konusunda herhangi bir zaman sınırı konulmasına karşı olduklarını belirtti. Ankara, aynı zamanda herhangi bir statü değişikliğinin Lozan Antlaşması'nı yeniden tartışmaya açacağını, bu durumda Türkiye'yi Ege Adaları ve Batı Trakya gibi diğer meseleleri gündeme getirmeye mecbur bırakacağını yineledi. İlaveten adadaki Türklerin böyle bir çözümü asla kabul etmeyeceklerini, bunun da toplumlar arası çatışmaları şiddetlendireceğini ifade etti. Ankara, NATO'nun karar mevki olmasını da kabul etmemiş ve yazılı garantilerin Yunanistan'daki Türk azınlığın haklarının korunmasında hiç de etkili olmadığını belirtmiştir.³⁹ Ankara'nın bu tepkisi karşısında plandan vazgeçilmiştir.⁴⁰

Bu arada Yunan Hükûmeti *self determinasyonun* uygulanabilmesi için Türkiye engelini ortadan kaldıracak tedbirler aramaktaydı. Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, 14 Haziran'da bu amaçla İngiliz İşçi Partisi milletvekili Philip Noel Baker'la bir görüşme yaptı. Görüşmede bir an önce İngiliz, Yunan, Kıbrıs ve Türkiye'nin menfaatlerini gözeten bir çözüme ulaşmak için çok hevesli olduklarını ve samimi olarak uzlaşma istediklerini vurguladı. Kendisinin şu an İngiliz Hükûmeti nezdinde bir girişimde bulunacak pozisyonda olmadığından bahisle Noel Baker'dan Yunan görüşlerini Anthony Eden'e iletmesini istedi.⁴¹ Fakat bu girişim için Yunanların zamanlaması pek uygun değildi. Çünkü İngiltere 18 Haziran'da Türkiye'ye uygulamayı düşündükleri yeni planı çoktan göstermişti. Bu girişimden sonuç alamayan Yunanlar Temmuz'da hatırı sayılır Yunan menşeli Amerikan işadamı Spyros Sxouras⁴² aracılığı ile bir kez daha İngiltere nezdinde girişimde bulundular.⁴³ Londra, S. Sxouras ile gelen tekliflerle de pek ilgilenmedi. İngiliz devlet adamları normal diplomatik kanallar dışından gelen bu tekliflere şüphe ile yaklaşmaktaydı. Ayrıca öteden beri Yunan tarafgirliği ile bilinen Noel Baker'ın Yunanların samimi bir şekilde çözüm arayışında olduğunu abarttığına inanıyorlardı.⁴⁴

Türkiye'nin Haziran'daki teklifi reddetmesi ile İngiliz politikacıların bu planı derhâl rafa kaldırması, Türkiye'nin stratejik olarak İngiltere için ne kadar önemli görüldüğünün bir delilidir. En azından Yunanistan'dan daha güvenilir bir müttefik olarak algılandığını göstermektedir. Bu durumda çözüm yolunda Türkiye'nin kabul edebileceği bir yol bulmak üzere harekete geçen politikacılar 18 Haziran'da Selwyn Lloyd-S.Hayri Ürgüplü görüşmesinde ortaya çıkan alternatife doğru yaklaşmış olacaktı. Bu bağlamda 30 Haziran'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ivone Kirkpatrick, Ankara Büyükelçisi James Bowker'a

³⁷ TNA, FO 371/123900 RG1081/1327, 22 Haziran 1956 Washington to FO.

³⁸ TNA, FO 371/123901 RG1081/1345, 23 Haziran 1956.

³⁹ TNA, FO 371/123901 RG1081/1392, 28 Haziran 1956 Ankara to FO.

⁴⁰ TNA, FO 371/123901 RG1081/1397, 29 Haziran 1956.

⁴¹ TNA, CO 926/551/730, 20 Haziran 1956.

⁴² Yunanistan'dan ABD'ye göç etmiş olan Sxouras, Amerikan film endüstrisinde önemli bir yere sahipti. 1942'den 1962'ye kadar “20th Century Fox” film şirketinin başkanlığını yapmıştır.

⁴³ E. Hatzivassiliou, *Britain and the Future Status of Cyprus, 1955-9*, yayımlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi 1991, s. 323.

⁴⁴ TNA, FO 286/1360, 26 Temmuz 1956 Athens to FO; TNA, TNA, FO 371/123913 RG1081/1716, 21 Temmuz 1956.

Türklerin *Taksim* hakkındaki görüşlerini sordu.⁴⁵ Büyükelçi cevabında *Taksim* fikrinin o an için pek popüler olmadığını, ancak Türklerin *Enosis*'e alternatif olarak düşünebileceklerini belirtti.⁴⁶ Bu arada İngiliz Dışişleri Bakanlığı da Kıbrıs'ın taksimi ile alakalı bir teklifi olgunlaştırma çabası içerisinde idi. KPK'ya sunulan bir memorandumda Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda uzlaşmalarının mümkün olmadığını belirterek adanın Yunanistan ile İngiltere arasında *Taksim* edilmesini önerdi. Bu teklifle yaklaşık 30.000 Kıbrıslı Rum'un adanın doğusuna ve 30.000 kadar Kıbrıslı Türkün de adanın batısına göç ettirilerek adanın doğuda kalan kısmına *self determinasyon* prensibinin uygulanması önerilmekteydi. Dışişleri sınır olarak da Limasol'dan Kuzey'e uzanan bir hattı uygun görmüştü.⁴⁷ Birkaç gün sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığına ait bir notta *Taksim* ihtimalinin Atina ve Ankara'yı aşırı isteklerinden vazgeçmek zorunda bırakmasını umdukları belirtilmekteydi.⁴⁸ İngiliz Koloni Bakanlığı ve Kıbrıs Valisi John Harding *Taksim* fikrine karşıydılar. Genelkurmay Başkanlığı da hemen gerçekleşecek bir *Taksim*'i güvenlik gerekçelerinden dolayı kabul etmiyordu. Bu çalışmanın yapıldığı zaman diliminde KPK'nın konu ile alakalı görüşmelerinin tutanakları henüz araştırmacılara açılmamıştı, fakat Ivone Kirkpatrick'in gelen direktifler doğrultusunda *Taksim*'i başvurulabilecek en son çare olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Selwyn Lloyd ve Lennox-Boyd da bu konuda hemfikirlerdi. Yani *Taksim* en son çare olarak düşünülecekti. Bu aşamada Türkiye'nin de henüz *Taksim* üzerinde bir politika geliştirmemiş olması dikkat çekicidir. İngiliz Genelkurmay Başkanı General Gerald Templer'in Temmuz'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde ısrarla bu çıkmazı aşmak için bir fikir sunmalarını istemesine rağmen, Türk bürokratları ona *Taksim* konusunu açmadılar. İngilizlerin *Taksim* fikrini değerlendirdikleri böyle bir anda Türk diplomatların bu fırsatı kaçırmış olmaları manidardır. Türkiye'den tatmin edici bir taleple karşılaşmayan İngilizler de o an için *Taksim* fikrini askıya aldılar.⁴⁹

12 Temmuz'da Anthony Eden, Avam Kamarası'nda yeni adım olarak Lord Radcliffe'nin Kıbrıs için yeni bir anayasa hazırlamak üzere atandığını duyurdu. Anthony Eden, aynı zamanda şiddet sona ermeden yerel hükûmetin de yürürlüğe sokulmayacağını ve şimdilik uluslararası bir uzlaşmanın da mümkün olmadığını duyurdu.⁵⁰

Bu arada İngilizlerin, Yunanların İngiltere menfaatlerine karşı bir tutum içerisinde oldukları yönündeki fikirleri, Ağustos başlarında Yunanistan'ın Süveyş Konferansı'na katılmayı reddetmesi üzerine iyice pekişmiş oldu. Atina, Cemal Abdülnasır'dan yana tavır koydu. Bu durum İngilizlerde büyük hayal kırıklığına neden oldu.⁵¹ İngiltere Dışişleri Bakanlığı Güney Ülkeleri Masası Başkanı William Hilary Young bu konu ile ilgili yazışmalardan birine derkenar olarak bu tavrın *Enosis*'in gerçekleşmesi durumunda Yunanistan'ın Kıbrıs'ı Araplara karşı kullanmayacağını bir göstergesi olduğunu not düşmüştür.⁵²

⁴⁵ TNA, FO 371/123904 RG1081/1425, 30 Haziran 1956 Ankara to FO.

⁴⁶ TNA, FO 371/123904 RG1081/1425, 30 Haziran 1956 Ankara to FO.

⁴⁷ TNA, CAB 134/1202, CA(56)23, 30 Haziran 1956.

⁴⁸ TNA, FO 371/123909 RG1081/1590, 11 Temmuz 1956.

⁴⁹ TNA, FO 371/123916 RG1081 /1791, 9 Temmuz 1956.

⁵⁰ TNA, House of Commons Debates, Vol. 556, cols 595-602.

⁵¹ Hatzivassiliou, "The Suez Crisis, Cyprus and Greek Foreign Policy", *Balkan Studies*, vol. 30 1989, s. 107-129.

⁵² TNA, Başbakanlık Belgeleri (bundan sonra PREM), 11/1249, 31 Temmuz 1956 Harding to Lennox-Boyd ve 2 Ağustos 1956 Lambert to FO; TNA, FO 371/123914 RG1081/1748, Ağustos 3, 1956.

ABD'nin Arabuluculuk Girişimi

ABD devam eden çözümsüzlükten dolayı oldukça rahatsız olmaktaydı. ABD'ye göre İngiltere ile Yunanistan arasındaki güven eksikliği problemin kaynağını teşkil ediyordu. Devam eden bu çözümsüzlüğün Yunanistan'ın Batıya karşı olan bağlılığının etkilenmesinden endişe eden ABD Yunanistan'dan gelen arabuluculuk teklifini kabul etmeyi uygun buldu. Bu teklifini kabul ettirmekle Atina, Batının süper gücünü arkasına alarak Türkiye'yi kendi şartlarında uzlaşmaya zorlamayı umuyordu. ABD, bu iş için özel temsilci olarak J. Foster Dulles'in özel asistanı Julius C. Holmes'u görevlendirdi.⁵³

ABD Dışişleri Bakanlığı bürokratlarının hazırladığı planın *Enosis*'in baz alınarak hazırladığı görülüyor. Bu yüzden planlarını Yunanların arzuladıkları şekilde *self determinasyon* etrafında şekillendirmişlerdi. Türkiye'nin Haziran'da sundukları planı reddetmesinden sonra ise İngilizler Türkiye'ye *Enosis* içeren bir plan sunmaya hiç de sıcak bakmıyorlardı. İngiltere Başbakanı Ortadoğu'da en yakın ve güvenilir müttefiki ile olan ilişkilerini Kıbrıs, özellikle de Yunanistan yüzünden tehlikeye atacak lükse sahip değildi. Nitekim Dışişleri Bakanlığı bundan birkaç ay önce Mayıs'ta İngiltere'nin Ortadoğu'daki pozisyonu için Ankara'nın dostluğunun vazgeçilemez olduğunu vurgulamış ve Londra'nın bu dostunu “sırf Kıbrıs'taki sıkıntılardan kurtulmak adına” üzmemesi gerektiğini vurgulamıştı.⁵⁴

Her şeye rağmen ABD planını uygulamaya koymaya kararlıydı. Yunanlar da ABD'nin arabuluculuk yapması için ısrarlarını sürdürüyorlardı. Konstantin Karamanlis, 28 Ağustos'ta ABD Büyükelçisi Cavendish Cannon ile yaptığı görüşmede yapacak başka bir şeylerinin kalmadığını ima ederek istifasının ya da başka mihraklardan gelecek bir yardımı kabul etmek zorunda kalmasının tehlikelerinden bahsetti.⁵⁵ Yunan Dışişleri Bakanı E. Averoff-Tossizza da J. Foster Dulles'e şahsi bir mesaj göndererek arabuluculuk yapmalarını istedi. Bu çabaların sonunda 4 Eylül'de Rountree, J. Foster Dulles'e İngiltere ile beraber Ankara'ya bir teklifte bulunmalarının faydalı olabileceğini ileri sürdü. Ancak bu Londra'nın pek de hoşuna gitmedi. Bu tekliften iki gün sonra Ivone Kirkpatrick, Amerikalılara İngiltere'nin Yunan Hükûmetine güvenmediğini belirtti. Atina'nın kamuoyuna başka, kendilerine başka şeyler söylediğini, ayrıca Yunan Hükûmetinin İngiltere'nin teklifini duymadan başka tavizler veremeyeceğini belirtmesinin Londra'da hiç de samimi ve hoş karşılanmadığını ifade etti. Görüşmeden sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ivone Kirkpatrick, Amerikalıların Yunan tehditlerine boyun eğmiş görüldüğü notunu düşmüştür. Aynı şekilde Kıbrıs Valisi John Harding de ABD'nin Kıbrıs konsolosu Courtney ile görüşmesinden sonra ABD'nin Yunanistan'ı memnun etme peşine düşüğünü ifade etmiştir. Bu arada Yunan Hükûmeti, ABD'nin arabuluculuk faaliyetlerine devam etmesi için çabalarını sürdürmekteydi. Bunun için de Amerikalılara kendilerinin İngilizlerin düşündüğünden çok daha fazla uzlaşmacı olduklarının altını çiziyorlardı. Delil olarak da Türkiye'nin *Enosis*'i kabul etmesi için ona Kıbrıs'ta bir üs verilmesi fikri üzerinde durmaktaydılar. Bu bağlamda 12 Eylül'de Atina'daki ABD Konsolosu, Yunan Başbakanı Konstantin Karamanlis'e adanın *Taksim*'i hakkında ne düşündüğünü sordu. Yunan Başbakanı da Kıbrıs konusunda Yunanların açık fikirli olduklarını belirtti.⁵⁶

⁵³ *FRUS, 1955-57, XXIV, s. 378-379 ve s. 384-388.*

⁵⁴ *TNA, FO 371/123882 RG1081/724, 5 Mayıs 1956.*

⁵⁵ Nitekim Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı, Dimitri Shepilov, Haziran'da Yunanistan'ı ziyaret etmiştir.

⁵⁶ *FRUS, 1955-57, XXIV, s.394-396, s.398-400 ve s.401-403; TNA, FO 371/123925 RG1081/2026, 6 Eylül 1956; TNA, FO 371/123926 RG1081/2031, 11 Eylül 1956; FO 371/123926 RG1081/2044, 12 Eylül 1956.*

Olumlu yönde bir ilerleme kaydetme ümidi gören Julius C. Holmes, Selwyn Lloyd ve Lennox-Boyd ile Londra'da 26 Eylül'de bir araya geldi ve ABD'nin arabuluculuk yapmaya istekli olduğunu belirtti. Julius C. Holmes bu görüşmede Yunan Hükûmetinin zor durumda olduğunu belirtse de toplantıda hazır bulunan İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Charles Peake, onun bu fikrine katılmadığını ve Yunan Hükûmetinin düşmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığını altını çizdi.⁵⁷ Fakat her şeye rağmen Londra'nın dikkati gelişmekte olan Süveyş krizinde olduğu için ABD'nin Kıbrıs konusunda şansını denemesinde o an için bir sorun görmedi.

Arabuluculuk çabalarının devamında Julius C. Holmes kabul edilebilir bir çözüm için Yunanların şartlarını içeren yazılı bir bildiriye 8 Ekim'de Selwyn Lloyd'a sunarak Yunanların BM başvurularını BM gündeminin sonuna koymaya ve gerekirse Makarios olmadan da yola devam etmeye hazır olduklarını belirttiklerini söyledi.⁵⁸

İngiltere Başbakanının Julius C. Holmes misyonundan açık şekilde rahatsız olduğu şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Bu Holmes pazarlığına şaşırđım. (...) Amerikalıların hangi gerekçelerle bu özel pozisyonda olduklarını anlamış değilim. Bu Süveyş konusunda bize verdikleri yardımın ayrıcalığı olmasa gerek.⁵⁹

Süveyş'te yapılması planlanan harekât zamanı yaklaştıkça ABD'nin bu konuda takınmış olduğu tavırdan rahatsız olan İngiltere Dışişleri Bakanlığı personeli de benzer fikirler ileri sürmekteydi. Bu bağlamda 22 Ekim'de Süveyş Harekâtı öncesi Fransız ve İsraili yetkililerle Sevr'de yapılan görüşmede W. Hilary Young, Amerikalıların kendilerini Yunanlara "sattığını" söylemiştir.⁶⁰ Nitekim Süveyş krizi Ekim'de zirveye tırmanırken İngiliz-Amerikan ilişkilerinde çokça üzerinde durulan "özel ilişki" en kötü günlerini yaşıyordu. Amerika'nın Süveyş meselesindeki fikirlerini kabullenmekte zorlanan İngiltere'nin kendisine ait bir Kraliyet Kolonisi hakkındaki görüşlerini ciddiye alması, en azından böyle bir kriz zamanında beklenemezdi. Ebette Julius C. Holmes misyonunun başarısız olmasının tek sebebi Süveyş'te yaşananlar değildi. ABD'nin planladığı şekilde bu arabuluculuk faaliyetleri başlangıçta Ankara'dan gizli yürütülmekte idi ve bu durum İngilizleri rahatsız etmekteydi. Dahası Yunanların teklifleri İngilizlerin kafasındaki çözümle önemli noktalarda ayrışmaktaydı. Averoff-Tossizza'nın Charles Peake'e Yunan Hükûmetinin gerekirse Makarios olmadan da yola devam edebileceği garantisini vermesine ve bu anlaşmanın sağlayacağı atmosferde seçime gitmek istediklerini belirtmesine rağmen ABD'nin bu arabuluculuk girişimi başarısız oldu.⁶¹ Charles Peake, hâlâ Yunan Hükûmetinin "aşırı uçların" esiri olduğu kanaatineydi.⁶² Bu yüzden İngiltere sadece kendi menfaatlerini değil, aynı zamanda müttefiki olan Türkiye'nin de menfaatlerini de göz ardı ettiği gerekçesi ile Yunan tekliflerini 27 Ekim'de reddetti.⁶³

ABD, Mısır'ın işgali konusunda İngiltere ile ciddi fikir ayrılığına düşmesine rağmen Kıbrıs ile ilgili girişimlerden Londra'yı haberdar etmeye devam etti. Çünkü her iki ülke de

⁵⁷ FRUS, 1955-57, XXIV, s. 408-410.

⁵⁸ TNA, FO 371/123928 RG1081/2172, 8 Ekim 1956.

⁵⁹ TNA, CAB 128/30, 70th Conclusions, 9 Ekim 1956.

⁶⁰ TNA, FO 371/123929 RG1081/2185, 23 Ekim 1956.

⁶¹ TNA, FO 371/123930 RG1081/2192, Athens to FO 11 Ekim 1956.

⁶² TNA, FO 371/123930 RG1081/2192, Athens to FO 11 Ekim 1956.

⁶³ TNA, FO 371/123933 RG1081/2293, 27 October 1956; TNA, FO 371/123933 RG1081/2311, 29 Ekim 1956.

Süveyş’i NATO’dan ayrı değerlendirmekteydi. Kıbrıs’a doğabilecek sonuçları ile birlikte NATO’nun bölgedeki pozisyonu için önem atfedilmiş ve bu sebeple NATO çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁶⁴ Julius C. Holmes’ın Ankara’yı ziyaret edeceğini duyması Anthony Eden’i rahatsız etti. Türklerin bu arabuluculuk faaliyetini bilmesine rağmen kendilerini haberdar etmeyen İngiltere’ye kızacaklarından endişelenmişti. Fakat Julius C. Holmes, Ankara’ya vardığında Türklerin çoktan *Taksim*’den yana tavır aldıklarını gördü. Bunun üzerine ABD, Konstantin Karamanlis ve Adnan Menderes’in görüşmesi yönünde baskı yaptıysa da bunda başarılı olamadı.⁶⁵

Dikkatlerin Süveyş ve Macaristan krizlerine çevrildiği böyle bir dönemde gelen arabuluculuk girişimi başarısız olmakla beraber yapılan görüşmelere ait raporlar ve değerlendirmeler merkezde görev yapan bürokrat ve siyasetler tarafından farklı farklı yorumlanmıştır. Bu karışıklıkta ön plana çıkan en belirgin fikir ise *Taksim* olmuştur. Mesela Rountree bir raporunda Ivone Kirkpatrick’ten *Taksim*’in en büyük savunucusu olarak bahsetmiştir.⁶⁶ Amerika’nın Atina Büyükelçisi ve Julius C. Holmes, Yunanların *Enosis*’i hedeflediklerini belirtmesine rağmen Averoff-Tossizza’nın Türkiye Büyükelçisi Settar İksel’e *Taksim* teklif ettiğine dair raporlar Yunanların *Taksim*’i kabul edeceği yönünde bir algının oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumda Türkiye’nin İngiltere nezdinde *Taksim* fikrini işleminin de faydası olmuştur denilebilir.

Çifte Self Determinasyon Fikrinin Ortaya Çıkması

Bu arada Kıbrıs Valisi sürekli olarak Londra’yı yeni bir politika bulunması yönünde sıkıştırmaktaydı. Bu politikanın ana parçası olarak da yerel hükûmetin bir an önce kurularak faaliyete geçirilmesini öneriyor, bunun içinse uluslararası bir anlaşma ile uygulanması sağlanacak *self determinasyonun* şart olduğunu düşünüyordu.⁶⁷ Böylece İngiltere, adım adım *çifte self determinasyon* fikrine doğru yaklaşmaktaydı. İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi James Bowker, böyle bir seçeneğe oldukça tarafgir görünmekteydi.

Eylül’de Kıbrıs Valisi Türklerin yerel hükûmette yer almalarını sağlayacak yollar aramaktaydı. Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye’nin böyle bir oluşum içerisinde bulunmaları sağlanabilirse Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan’ın buna bigâne kalamayacakları için ister istemez bu sürece dâhil olmak isteyeceklerini umuyordu.⁶⁸ John Harding, 2 Ekim’de Lord Radcliffe anayasasını ilan ederken Londra’nın prensip olarak *self determinasyona* karşı olmadığını, fakat bu prensibin Kıbrıs’ta uygulanabilmesi için İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından imzalanacak üçlü bir anlaşmaya ihtiyaç duyulduğunu da vurgulanmasını tavsiye etti.⁶⁹ Koloni Bakanlığının bürokratları bu tavsiyeyi pek olumlu karşılamadı. Prensipite vali ile aynı fikirde olmakla birlikte bunun Türkiye’ye *self determinasyon* konusunda veto yetkisi vereceğini düşünüyorlardı. *Self determinasyonun* prensipte kabul edildiğinin ve belli bir zaman vermeden gelecekte uygulanabileceğinin belirtilmesinin İngiltere’nin hâlihazırdaki pozisyonunun korunması açısından daha faydalı olacağına inanıyorlardı. Koloni Bakanlığı bu

⁶⁴ FRUS, 1955-57, XXIV, s. 418-423; Geoffrey Warner, “The Anglo-American Special Relationship”, *Diplomatic History*, vol. 13, 1989, s. 479-499.

⁶⁵ FRUS, 1955-57, XXIV, s. 423-428 ve s.436-439; TNA, FO 371/123933 RG1081/2293, 30 October 1956; TNA, FO 371/123937 RG1081/2450, 7 Aralık 1956; TNA, FO 371/123937 RG1081/2419, 29 Kasım 1956; Reddaway, a.g.e., s. 81-85.

⁶⁶ FRUS, 1955-57, XXIV, s. 434-436

⁶⁷ TNA, CO 926/552/866, 20 Eylül 1956.

⁶⁸ TNA, CO 926/552/866, 20 Eylül 1956.

⁶⁹ TNA, CO 926/552/877, 2 Eylül 1956.

anlamda Kıbrıs konusunda herhangi bir değişiklikten yana değildi.⁷⁰ 4 Ekim'de Kıbrıs Valisi yeni bir fikir ileri sürdü. Bu, Kıbrıslı Türkler için ayrı bir *self determinasyonun* kabul edilmesi fikriydi. Böylece Kıbrıslı Türkler de kendi gelecekleri için ayrı bir yol takip edebilecek, gelecekte *Enosis*'e karşı *Taksim* için oy kullanabileceklerdi. Yalnız John Harding bunun gerçekleşmesi için Kıbrıslı Türklerin dörtte üç oranında *Taksim* için oy kullanmaları şartını gerekli görüyordu.⁷¹ Böylece adada yaşayan iki toplum iki ayrı *self determinasyonda* oy kullanarak birbirinden bağımsız olarak kendi geleceklerine ayrı ayrı karar vereceklerdi. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar iki ayrı *plebisitte* aynı anda oy kullanacaklardı. Eğer Rumlar isterlerse onlara *Enosis* verilecek ve eğer Türkler de Türkiye ile birleşmek isterlerse onlarda istediklerini alacaklardı, yani *Taksim* gerçekleşecekti. Koloni Bakanlığı John Harding'in bu yeni fikrini de pek olumlu karşılamadı. 5 Ekim'de KPK'ya gönderdiği bir memorandum ile Lennox-Boyd, John Harding'in bu yeni fikrini kabul etmediklerini bildirdi.⁷² Bu arada Türkiye'nin *Taksim* konusunda bastırması Londra'da dengelerin *Taksim*'den yana kaymasına sebep oluyordu.⁷³

İngilizler, Ankara'nın *Taksim* içeren bir politika benimsemesini yeni anayasanın Yunanların kabul edebileceği liberal bir anayasa olacağını, bunun da *Enosis* yolunu açacağını sezmesine bağlamıştır. 12 Ekim'de Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Nuri Birgi, İngiltere Büyükelçiliğinden Michael Stewart adlı maslahatgüzara Türkiye'nin nihayetinde Kıbrıs'ın *Taksim* edildiği bir çözümden yana olduğunu belirtti.⁷⁴ M. Stewart'a göre Türkiye Başbakanı bu görüşmeden haberdardı.⁷⁵ Bu arada Lord Radcliffe hazırlamış olduğu anayasa teklifini sunmak üzereydi. M. Nuri Birgi'nin teklifi İngiltere'ye Türkiye'nin dostluğunu ve güvenini kaybetmeden *self determinasyon* için bir çıkış yolu sunabilirdi. Anthony Eden, bu yazışmalar üzerine bu tip fikirlerin Bakanlar Kurulunda etraflıca görüşülmeden teşvik edilmemesini istedi. Diğer taraftan James Bowker, Türk bürokratlarının ve politikacılarının kendileri ile görüşmelerinde artık sürekli olarak *Taksim*'i gündeme getirdiklerini bildiriyordu.⁷⁶ Ankara'nın zamanlaması daha mükemmel olamazdı. Böyle kritik bir zaman diliminde sürekli olarak tekrarlanan bu fikir sonunda İngiliz politikacılarını etkilemeyi başarmıştır denilebilir.

Lord Radcliffe adayı biri yaz aylarında biri de sonbaharda olmak üzere iki kere ziyaret etti ve 16 Kasım'da raporunu sundu.⁷⁷

Koloni Bakanlığı Lord Radcliffe'den Türklerin anayasayı kabulünü kolaylaştırmak için yerel hükümet konusunda federal bir sistem talep etse de Lord Radcliffe, raporunda Türklerin ve Rumların fiziki olarak ayrı olmadıkları için bunun mümkün olmadığını belirtti. Bunun yerine Lord Radcliffe, Kıbrıs'ta ikili bir yönetim teklif etmekteydi. Bu teklife göre dışişleri, savunma ve iç güvenlik valinin kontrolünde kalacaktı. Ortaöğretim kilisenin elinden alınarak toplumlararası hâle getirilecek böylece *Enosis*'in önü alınmaya çalışılacaktı. Kıbrıslılar diğer meseleleri idare edecekti. Vali faaliyetlerin onun alanına girip girmediği konusunda son söz sahibi olacaktı. Seçilmiş Kıbrıslı Rumların çoğunlukta olduğu bir meclis

⁷⁰ TNA, CO 926/552/877, 3 Ekim 1956.

⁷¹ TNA, FO 371/123932 RG1081/2285, 4 Ekim 1956.

⁷² TNA, CAB 134/1202, CA (56) 29, 5 Ekim 1956.

⁷³ TNA, CAB 128/30, 4 Ekim 1956, 68th Conclusions; TNA, FO 371/123929 RG1081/2150; TNA, FO 371/123933 RG1081/2291.

⁷⁴ TNA, FO 371/123930 RG1081/2207 ve 2211, 12 Ekim 1956.

⁷⁵ TNA, FO 371/123930 RG1081/2207 ve 2211, 12 Ekim 1956.

⁷⁶ TNA, FO 371/123932 RG1081/2266, 17 Ekim 1956; TNA, FO 371/123932 RG1081/2280, 25 Ekim 1956; TNA, FO 371/123932 RG1081/2279, 25 Ekim 1956.

⁷⁷ TNA, CAB 134/1202, CA (56) 28, 23 Ağustos 1956.

kurulacaktı. Türk vekiller de ayrı bir seçimle seçilecekti. Bir “Yüksek Mahkeme”, bir “Garanti Mahkemesi” ve “Türk İşleri Bürosu” kurulacaktı. Türk İşleri Bürosu’nun başında Kıbrıslı bir Türk bakan olacak ve bu kurumlar Kıbrıslı Türklerin haklarının korunmasında rol alacaklardı. Tarafsız birinin başkanlığındaki Yüksek Mahkeme’de, Garanti Mahkemesi’nde ve Yayın Kurulu’nda eşit sayıda Kıbrıslı Türk ve Rum bulunacaktı.⁷⁸

Lord Radcliffe’in hazırladığı anayasa teklifi İngiltere’nin sunduğu yerel hükümet teklifleri içerisindeki en liberali olarak kabul edilmektedir.⁷⁹

İngiltere Koloni Bakanlığı bir an önce anayasanın yürürlüğe sokulması telaşı içerisinde iken Dışişleri Bakanlığı Türkiye’nin tepkisinden endişe duyduğu için metinde bir şekilde *Taksim*’den bahsedilmesi için çalışmaktaydı. Kıbrıs Valisi bu konuda kendi bakanlığı yerine Dışişleri Bakanlığının yanında yer almıştır. Koloni Bakanlığı *çifte self determinasyon* konusuna sıcak bakmıyordu. Fakat Lord Radcliffe anayasasının kabul edilmesi ancak bu şekilde mümkün olursa buna da ciddi bir itirazı yoktu. Fakat Koloni Bakanı, John Harding’i tekliflerini geri çekmesi için ikna etmişti. Bundan sonra Koloni Bakanı KPK için yeni bir doküman hazırlattı ve burada *Taksim*’in *self determinasyon* neticesi ortaya çıkabilecek nihai hedefler arasında yer alabileceği belirtildi. Buradaki fark bu dokümanda *çifte self determinasyondan* bahsedilmemesiydi. Dışişleri Bakanlığı, bu dokümandaki ifade ile aynı fikirde olmadığını belirtti. Dışişleri, John Harding’in daha önce tavsiye ettiği şekli ile Kıbrıslı Türklerin ayrı *self determinasyon* haklarının tanınmasından yanaydı. İki teklif arasındaki ifade farkı önemliydi. Lennox-Boyd’un teklif ettiği şekli ile *Taksim* bir şekilde zikredilerek Yunanlar ve Rumlara dolaylı bir mesaj veriliyor ama kesin çözümde *Taksim* yönünde bir bağlayıcılık söz konusu olmuyordu. Diğer taraftan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin isteklerini göz ardı edemediği için nihai çözümde *çifte self determinasyon* konusunda bağlayıcı olunmasını talep ediyordu. Sonunda Dışişleri Bakanlığı bu mücadeleden galibiyetle çıktı. Lennox-Boyd’dan teklifini yeniden gözden geçirmesi istendi. Bunun üzerine Lennox-Boyd 26 Kasım’da KPK’ya bir memorandum vererek *Taksim* fikrinin tek başına çözüm için istenecek bir durum olmadığını, fakat çözüm yolunda kullanılabileceğini belirtti. Lennox-Boyd, Yunanların içinde *self determinasyon* olan bir planı reddetmelerinin zor olacağını, aynı zamanda bu şekilde *Taksim*’in anılmasının hâlihazırdaki statünün onlar için de faydalı olduğunu anlamalarını sağlayacağını ifade etti. İngiltere’nin *self determinasyonu* müzakere etme zamanı geldiğinde bu hakkın Kıbrıslı Türkler ve Rumlar için eşit şekilde uygulanmasını garanti edeceğinin vurgulanmasını tavsiye etti.⁸⁰ KPK bu tavsiyeler doğrultusunda hareket etme kararı aldı. Birkaç gün sonra ise Savunma Komitesi ve Genelkurmay Başkanlığı, İngiltere’nin hâlâ adanın tamamına ihtiyacı olduğuna vurgu yaptılar. Fakat *çifte self determinasyon* fikrine karşı olmadıklarını, çünkü bunun *Enosis* baskılarını bir nebze olsun azaltacağını düşündüklerini ifade ettiler.⁸¹ Bunun üzerine 30 Kasım’da Selwyn Lloyd, *Taksim*’den bu şekilde bahsedilmesinin kendileri için yeterli olup olmayacağını Ankara’ya sordu. Ankara, cevabında *Taksim*’in nasıl gerçekleştirileceği konusunda henüz belirlenmiş bir planı olmadığını, fakat ne kadar çabuk gerçekleşirse o kadar iyi olacağını belirtti.⁸²

11 ve 12 Aralık’ta İngiltere Bakanlar Kurulu, Lord Radcliffe raporunu müzakere

⁷⁸ TNA, CAB 129/84, CP (56) 264, 16 Kasım 1956.

⁷⁹ John Reddaway, *Burdened With Cyprus: The British Connection*, Londra 1986, s. 53.

⁸⁰ TNA, FO 371/123937 RG1081/2406, 28 Kasım 1956; TNA, FO 371/123936 RG1081/2380, 12 Kasım 1956; TNA, FO 371/123936 RG1081/2379, 11 Kasım 1956; TNA, FO 371/123936 RG1081/2389, 16 Kasım 1956.

⁸¹ TNA, DEFE 4/72, COS(56)426, 30 Kasım 1956.

⁸² TNA, FO 371/123938 RG1081/2443, 30 Kasım 1956 Ankara to FO.

ettikten sonra kabul etmeyi ve Noelden önce Avam Kamarası'nda bununla ilgili bir duyuruda bulunmayı kabul etti. Bu bildiriye *Taksim*'den KPK'nın belirttiği şekilde bahsedilecekti. Lennox-Boyd, hâlâ *Taksim*'in kaçınılmaz bir sonuç olarak karşılına çıkmasını istemediğini ve Kıbrıslıların bunun yerine İngiliz idaresini tercih edeceklerini umduğunu belirtti. Toplantıda da *Taksim*'in *Enosis*'in bertaraf edilmesi için faydalı olabileceği fikrini yineledi. Bakanlar Kurulunda İngiltere'nin buradaki üslere ilaveten Gazimağusa'daki limana da ihtiyaç duyacağı, *Taksim*'in gerçekleşmesi hâlinde de buranın Türk tarafında kalacağı da görüşüldü.⁸³

13 Aralık'ta NATO toplantısı için Paris'te bir araya gelen Adnan Menderes, E. Averoff-Tossizza ve J. Foster Dulles'e Radcliffe raporunun kopyaları takdim edildi. Ertesi gün Lennox-Boyd bizzat kendisi planı Atina'da Konstantin Karamanlis'e takdim etti.⁸⁴ Yunan araştırmacı Hatzivassilou'ya göre Yunan hükûmeti, Lennox-Boyd'un Kral Paul ile görüşmesine kralın çok taviz vermesinden endişe ettiği için engel olmuştur.⁸⁵ Lennox-Boyd, Konstantin Karamanlis'e İngiltere'nin adanın nihayetinde *Taksim* edilmesi fikrini tamamen yok saymadığını belirtmişti. Yunan Hükûmeti ise yıllardır içerisinde *self determinasyon* geçen bir plan için uzun zamandır uğraştığı için takdim edilen bu yeni planı doğrudan reddedememiş, onun yerine teklifte yer alan valinin yetkilerine itiraz etmiştir. Ayrıca isteklerinin karşılanmaması hâlinde planı kamuoyuna duyurulmadan reddetme tehdidinde de bulunmuşlardı. Bunun üzerine İngiliz diplomatlar Yunanistan'ın planı böyle erkenden reddetmesini önlemek için ABD'nin desteğini almaya çalışmışlardı.⁸⁶

Lennox-Boyd, daha sonra Ankara'ya gelerek planı 16 Aralık'ta Adnan Menderes'e takdim etti. İngiltere'nin Kıbrıslı Türklerin isteklerini görmezden gelmeyeceğinin altını çizdi. Ayrıca her ne kadar Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmek istese de İngiltere'nin, Kıbrıs'ı Türkiye'nin güney sahillerine tehdit oluşturacak şekilde arkada bırakıp gitmeye hiç niyeti olmadığını vurguladı.⁸⁷ Bu şekilde Türkiye'nin İngiltere için önemini altını bir kez daha çizmiş oluyordu.

19 Aralık'ta Lennox-Boyd, planı Avam Kamarası'na sundu. *Self determinasyon* konusunda da zamanı geldiği takdirde Kıbrıslı Türklerin de kendi geleceklerini kendilerinin belirleme hakkı olacağını vurguladı. Kıbrıslı Türkler ve Türkiye planı kabul ettiklerini duyurdular. Lakin Yunanlar planı ABD'nin tüm uyarılarına rağmen reddettiler. Charles Peake Yunan Hükûmetinin aslında kabulden yana olduğunu, fakat muhalefetin ve Kıbrıslı Rumların baskısından dolayı *self determinasyon* konusunda bir zaman sınırlaması getirmediği için planı reddetmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.⁸⁸

ABD'nin plan hakkında görüşlerini bildirmekte gecikmesi Anthony Eden'i oldukça

⁸³ TNA, CO 926/553/932, 5 Aralık 1956; TNA, CAB 129/84 CP(56)272, 7 Aralık 1956; TNA, CAB 128/30, 98th Conclusions, 11 Aralık 1956; 99th Conclusions, 12 Aralık 1956 CAB 128/30; 6 Aralık 1956 T220/466/65; TNA, CO 926/553/925, 4 Aralık 1956. Savunma Komitesi (Defence Committee) toplantısında, adadaki İngiliz hâkimiyetinin devamı konusuna ABD dâhil bu ülkeleri de bir şekilde ilişkilendirmek için geliştirilen bir fikir olan NATO veya Bağdat Pakti ülkelerine Kıbrıs'ta üs verilmesi düşüncesinden vazgeçilmiştir.

⁸⁴ TNA, FO 371/123942 RG1081/2571, 28 Aralık 1956.

⁸⁵ Hatzivassillou, *Britain and...*, s. 211-212.

⁸⁶ TNA, FO 371/123939 RG1081/2479, 15 Aralık 1956; TNA, FO 371/123942 RG1081/2555, 14 Aralık 1956; TNA, FO 371/123942 RG1081/2569, 21 Aralık 1956; TNA, FO 371/123939, RG1081/2470, 14 Aralık 1956; TNA, FO 371/123939 RG1081/2470, 15 Aralık 1956.

⁸⁷ TNA, FO 371/123942 RG1081/2554, 16 Aralık 1956.

⁸⁸ TNA, *House of Commons Debates*, vol.562, cols.1267-1279; TNA, FO 371/123941/2514, 19 Aralık 1956; TNA, FO 371/123941 RG1081/2520, 20 Aralık 1956.

kızdırdı. ABD'nin İngiltere'nin arkasından Yunanlarla iş çevirdiğini düşünmekteydi.⁸⁹ ABD başlangıçta plandan yana bir tavır sergilese de Yunanların itirazını görünce yeniden düşünmüş ve Yunanistan'ın bu şekilde yalnız bırakılmasının NATO ittifakı açısından doğru olmayacağı kanaatine varmıştır denilebilir. Ayrıca Yunanistan'ın bu şekilde Sovyetler Birliği'ne doğru itilmesini doğru bulmayıp, bunun ülkede komünizmi beslemesinden endişe ettiği söylenebilir. Ama her şeye rağmen 27 Aralık'ta Lord Radcliffe, raporunda sunulan tekliflerin üç müttefik arasında bir çözüm yolu bulunmasında faydalı olmasını ümit ettiğini belirten bir bildiri yayımladı. Bu bildiri tarafları pek tatmin etmedi. Çünkü Yunanistan her ne kadar müttefikleri tarafından yalnız bırakıldığını düşünse de pozisyonunu değiştirmeyeceğini duyurmuştu.⁹⁰ İngiltere ise ABD'den daha destekleyici bir açıklama beklemekteydi. 29 Aralık'ta Yunan Hükûmeti tarafından ABD'nin açıklamasına ilişkin yayımlanan resmî bildiriye Yunan Dışişleri Bakanlığı, planla birlikte duyurulan *çifte self determinasyona* yani *Taksim* 'e olan itirazlarını ilk kez açıkladı.⁹¹

Çifte self determinasyonun dolayısı ile *Taksim* 'in gündeme gelmesi önemli sonuçlar doğuracaktı. Yunanlar bundan sonra *Taksim* 'i engellemek için “bağımsızlık” fikrine yöneldi. Hatzivassilou, İngiltere'nin *çifte self determinasyon* açıklamasının hemen ardından ABD'nin sessiz kalması ile Yunan Hükûmetinde yer alan bazı bakanların başlarında E. Averoff-Tossizza olduğu hâlde “bağımsızlık” için çalışmaya başladıklarını ifade etmektedir.⁹²

İngiltere'nin Türkiye'ye ve onun dostluğuna verdiği önem düşünüldüğünde Kıbrıs'ın bir bütün olarak Yunanistan'a bırakılması Aralık 1956'dan sonra ihtimal dışı kalmıştır demek yanlış olmaz. Bundan sonra adada ya mevcut statüko devam edecekti ya da Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılacaktı veya “bağımsız” olacaktı.

Bu arada James Bowker, Aralık'ta Avam Kamarası'nda yapılan açıklamanın Ankara ve Londra'da farklı algılandığını bildirmekteydi. James Bowker'ın raporuna göre Ankara yerel hükûmeti kabul etmesi karşılığında Londra'nın *Taksim* 'e evet dediğini düşünmekteydi.⁹³ Adnan Menderes'in 20 Aralık'ta Anadolu Ajansına verdiği demeç bunu doğrular niteliktedir.⁹⁴ Bundan sonra Ankara *Taksim* 'i artık verilmiş bir söz olarak değerlendirecek ve bu konuda ısrar edecektir. Londra ise böyle bir söz vermediğini sadece ihtimallerden bahsettiğini öne sürerek Ankara'nın taleplerini frenlemeye çalışacaktır.

Sonuç

1956 yılı boyunca İngiltere'nin Kıbrıs politikasında önemli değişiklikler oldu. Başlangıçta İngiltere, Yunanları tatmin edecek çözüm arayışları içerisinde olsa da gerek Makarios'un gerekse Yunan Hükûmetinin uzlaşmaz tavırları bu çabaları boşa çıkardı. İngiliz politikacıların gözünde Yunanlı meslektaşları bir kez daha güvenilirliklerini yitirdiler. Bu da haliyle Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin elini güçlendirdi. Türkiye gerek konumu gerekse askerî gücü itibarıyla Yunanistan'dan daha önemli bir müttefikti. Bunun yanında İngiltere'ye karşı çok daha güvenilir bir siyaset izliyordu. Diğer taraftan İngiltere'nin problemler yaşadığı Mısır ile dost olması yetmiyormuş gibi Yunanistan BM'ye, Avrupa Konseyi'ne ve diğer uluslar arası ortamlarda sürekli olarak İngiltere aleyhine başvurularda bulunuyordu. Üstüne

⁸⁹ TNA, FO 371/123941 RG1081/2534, 23 Aralık 1956.

⁹⁰ Hatzivassillou, *Britain and...*, s. 216.

⁹¹ Hatzivassillou, *Britain and...*, s. 218

⁹² Hatzivassillou, *Britain and...*, s. 220

⁹³ TNA, FO 371/130094 RGC10344/1, 28 Ocak 1957; TNA, FO 371/130094 RGC10344/3, 4 Ocak 1957.

⁹⁴ Halil Erdemir ve Hatice P. Erdemir, *Adnan Menderes'in Konuşmalarında Kıbrıs*, İzmir 2006, s. 11.

üstlük Atina Radyosu'ndan İngilizler aleyhine yapılan ve Kıbrıs'a ulaşan yayınlar hiç de hoş karşılanmıyordu. Tüm bu faktörler Yunanistan'ı İngilizlerin nazarında güvenilmez kılıyordu. Dolayısıyla Kıbrıs konusunda takip edilecek politikaların belirlenmesinde Türkiye'nin görüşleri önem kazanıyordu. Nitekim Haziran ayında Türkiye'ye değerlendirmesi için önceden takdim edilen plan hakkında Türkiye'nin hoşnutsuzluğunu bildirmesi bile Anthony Eden'in bu plandan vazgeçmesine yetmişti.

1956 yılının sonunda açıklanan *çifte self determinasyon* planı ise taraflarca farklı şekillerde algılandı. Ankara bunu *Taksim* konusunda verilmiş bir söz olarak algılasa da İngilizler böyle bir söz vermediklerini düşünüyorlardı. İngiltere bu açıklama ile her ne kadar *Enosis*'in önünü kapamayı planlamışsa da *Taksim* yolunu tamamen açmadığını düşünüyordu. İngiliz politikacıların asıl niyeti *Taksim* kartını göstererek Yunanları *Enosis*'ten vazgeçirmektir. İngilizler bu açıklamayı Süveyş Krizi'nin yaşandığı zor bir dönemde bölgedeki en güçlü müttefiklerini kaybetmemek, yani Türkiye'yi yanlarında tutmak için yapmışlardı.

Başlangıçta *Taksim* gibi bir planı olmayan Türkiye İngiltere'den bir şekilde bu tavizi koparıldıktan sonra bu fikri gerçekten sahiplendi ve mümkün olduğunca çabuk gerçekleştirmek için elinden geleni yaptı.

Aralık açıklaması nihai çözüm için değişik alternatifler ortaya koyarken Yunanların başından beri arzu ettikleri çözümün önünü kapattı. Çünkü bu açıklama ile Türkiye'nin eli güçlenmiş ve fırsatı iyi değerlendiren Türk politikacılar tarafından İngiltere'nin bu açıklamasından geri adım atması engellenmiştir. Fakat *Taksim* değişik ortamlarda farklı anlaşılmaktaydı. Bu aşamada bazıları onu değerlendirirken bilinen manada *Taksim*'den bahsederken bazıları Türkiye'nin adada bir üsse sahip olması ve Yunanistan'ın adanın geri kalanına hâkim olması şeklinde yorumlamaktaydı. Ayrıca *çifte self determinasyon* uygulanması fikri İngilizler tarafından ortaya atılmış, fakat kaçınılmaz olarak uygulanması düşünülmemişti. Bir de tek bir *self determinasyon* sonrası yüzde ellilik bir çoğunluğun istemesi ile gerçekleşmesi düşünülen bir *Taksim* fikri vardı ki bu da imkânsız görüldüğü için İngiliz Koloni Bakanlığı içerisindeki Yunan taraftarı bürokratlar tarafından desteklenmekteydi. Dolayısı ile *Taksim* fikrinin ortaya atıldığı bu günlerde *Taksim* denildiği zaman yukarıdakilerin hepsini anlamak mümkündür. Bu yüzden herkes kendi algıladığı *Taksim* üzerinden fikir yürütmekteydi. Yunanlar her türlüşüne karşıydı. ABD, Türkiye ve Yunanistan istedikten sonra neden olmasın diye bakarken İngiltere, prensipte kabul etmekte, fakat pratikte uygulanmasının zor olduğunu düşünmekteydi. Türkiye içinse verilmiş bir sözdü.

Türkiye için İngiltere'nin Aralık bildirisi bir zafer niteliğindedir. Fakat bu zafer kısa süreli oldu. Çünkü uzun vadede Türkiye'nin *Taksim* fikrini kendi tezi olarak ortaya koyması Atina'nın tüm gücü ile *Taksim*'e karşı durmasına sebep oldu ve kabul edilmesinin önü tıkandı. Takip eden yıllarda *Taksim* Türkiye'nin verebileceği en son taviz olarak takdim edildi. İzlenen bu politikanın 1960'ta taraflarca kabul edilen "bağımsızlık" çözümünün önünü açtığı söylenebilir.

Kaynakça

İngiltere Millî Arşivleri, TNA, Londra. CAB 128, 129, 130, 131, 134; DEFE 4, 5, CO 926, FO 371, T 220, FO 800, PREM 11, Avam Kamarası Tutanakları (House of Commons Debates), Cilt 543-590.

Foreign Relations of The United States (FRUS) 1955-1957 Cilt XXIV.

- Armaoğlu, Fahir H. *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara 1963.
- Averoff-Tossizza, Evangelos. *Lost Opportunities: The Cyprus Question 1950-1963*, New York 1986.
- Bağcı, Hüseyin. *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara 1990.
- Baker, Eric. “The Settlement in Cyprus”, *The Political Quarterly*, vol. 30 1959 s. 244-253.
- Baker, Francis Noel. *My Cyprus File, From My Personal Records 1956-1984*, Nicosia 1985.
- Bolukbasi, S. *The Superpowers and The Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*, New York & London 1988.
- Bölükbaşı, Suha. “The Cyprus Dispute And The United Nations: Peaceful Non-Settlement Between 1954 and 1996”, *International Journal of Middle East Studies*, vol. 30 August 1998, no: 3, s. 411-434.
- Crawshaw, Nancy. *The Cyprus Revolt, An Account of the Struggle For Union With Greece*, London 1978.
- Demirer M. A. *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*, İstanbul 1995.
- Devereux, David R. *The Formulation of British Policy Towards The Middle East, 1948-56*, London 1990.
- Eden, Sir Anthony. *Full Circle*, London 1960.
- Erdemir, Halil & Hatice P. *Adnan Menderes’in Konuşmalarında Kıbrıs*, İzmir 2006.
- Erim, Nihat. *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara 1976.
- Firat, Melek M. *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara 1997.
- Gazioğlu, Ahmet C. *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959) Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Ankara 1998.
- Göktepe, Cihat. *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, Londra 2003.
- Göktepe, Cihat. “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)”, *Türkler*, Ankara 2002, 16. Cilt, s. 943-951.
- Hatipoğlu, M. M. *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara 1997.
- Hatzivassiliou, Evantis. “The Suez Crisis, Cyprus and Greek Foreign Policy”, *Balkan Studies*, vol. 30, 1989, s. 107-129.
- Hatzivassiliou, Evantis. *Britain and the Future Status of Cyprus, 1955-9*, yayımlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi 1991.
- Holland, Robert. *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Oxford 1998.
- Irkicatal, Eftal. *Great Britain, Ottoman Empire and the Conclusion of Cyprus Convention of 1878*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Manchester Üniversitesi, 1997.
- İsmail, Sabahattin, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaaları*, KTMD yayını: 5 Lefkoşa 1997
- Lee, Dwight E. *Great Britain and the Cyprus Policy of 1878*, London 1934
- Lloyd, Selwyn. *Suez 1956: A Personal Account*, London 1978
- Macmillan, Harold. *Riding the Storm 1956-1959*, London 1971
- Reddaway, John. *Burdened With Cyprus: The British Connection*, Londra 1986
- Salih, Halil İbrahim. *Cyprus The Impact of Diverse Nationalism on A State*, The University of Alabama Press, 1978.
- Sanjian, Ara “The Formulation of The Baghdad Pact” *MES*, vol. 33, no: 2, April 1997 s. 226-234.
- Sarınay, Yusuf. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no: 43, Ankara 2000.
- Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, İstanbul 1997.

-
- Stearns, Monteagle. *Entangled Allies U.S. Policy Towards Greece, Turkey, and Cyprus*, New York 1992.
- Warner, Geoffrey. "The Anglo-American Special Relationship" *Diplomatic History*, vol.13, 1989, s. 479-499.
- Xydis, S.G. "Towards 'Toil and Moil' in Cyprus" *The Middle East Journal*, vol. 20, 1966 s. 1-19.
- Xydis, Stephen G. *Cyprus: Conflict and Conciliation 1954-58*, Ohio 1967.
- Xydis, Stephen G. *Cyprus: Reluctant Republic*, The Hague and Paris 1973.
- Young John W. *The Foreign Policy of Churchill's Peacetime Administration 1951-1955*, Leicester 1988.